

Рецепција дјела „Мјесечари: Како је Европа кренула у рат 1914.“ Кристофера Кларка

Александар Вучковић

Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет

aleksandar.vuckovic.ff@gmail.com

Сажетак: У раду је представљен дио аргументације који се односи на рецепцију закључака Кристофера Кларка о узроцима Првог свјетског рата које је представио у својој студији „Мјесечари: како је Европа кренула у рат 1914“. У раду је коришћена компаративна метода као најприкладнија за ову врсту истраживања. Користили смо је у односу на појмове на које су се аутори највише реферисали у својим освртањима на домете и вриједност Кларкових закључака. Издвојена су три појма преко који су се могла генерисати различита тумачења Кларковог рада са посебним нагласком на његов методолошки избор да се истраживање помјери са нагласка са зашто на како се нешто догодило. Преко ова четири значајна мјеста која се појављују код различитих аутора представљена је рецепција његовог дјела у цјелини. Квалитет аргументације која се излаже у бинарном односу *pro* и *contra* може да нас упути на различите нивое на којим је рецепција заснована. Такође, квалитет такве аргументације, односно њен обим и методолошки приступ, може да нам сугерише и другачију слику о вриједности ове студије.

Кључне ријечи: аргументација, модерност, Балкан, ревизионизам.

Увод

Истраживање рецепције дјела *Мјесечари: Како је Европа кренула у рат 1914.* није само прилог проучавању историје историографије у чијем је средишту тематизовање узрока који су довели до избијања Првог свјетског рата него има и ширу интенцију да сагледа нове тендеције, аргументацију, друштвене и политичке околности које са собом носе савремена истраживања. Аутор ће настојати да уз помоћ компаративне анализе сагледа опречна мишљења која се односе на предмет истраживања који је постављен у наслову рада. Текст неће у првом плану супротстављати ауторе наспрам аутора, или различите историографске традиције – акценат ће бити стављен на структуру, обим и квалитет аргументације која је употребљавана у оцјени како дјела у цјелини тако и његових дијелова који изазивају опречне ставове и тиме одају слику контроверзности. У раду ћемо се реферисати прије свега на ауторе са академским педигреом, а посредно ћемо се дотаћи и појединаца који се налазе ван академског круга, али чија јавна иступања и оцјене имају значајне реперкусије на обликовање јавног мнијења. Свему наведеном ће претходити кратко излагање најзначајнијих и најиндикативнијих тековина у проучавању узрока Првог свјетског рата које су претходиле ауторима који су наши савременици.

Консензуси и дисензуси око узрока Првог свјетског рата

Питање узрока Првог свјетског рата један је од најсложенијих историографских процеса који траје и дан-данас. Овај процес је обиљежен личним, политичким и културолошким процесима и представама које су утицале како на интензитет истраживања тако и на његове резултате. У годинама које су претходиле, истраживања на тему узрока који су довели до избијања Великог рата су се интензивирала

услед обиљежавања помена на овај велики сукоб. Продукција нових публикација још је више продубила јаз у тумачењима и вредновањима како самих узрока тако и улога зараћених страна. Нова истраживања нису представљала нужно и нова тумачења. Наши савременици су се суочили са истим проблемима и питањима са којим су се суочавале генерације њихових претходника.

Интересантна је, ако не и парадоксална, чињеница да су расправе око узрока који су довели до почетка Првог свјетског рата, започеле и прије него што је сам конфликт ескалирао. Сви судионици су у предвечерје сукоба започели са конструисањем сопствених наратива о својој улози у нарушеним политичким односима који су претходили сукобу.¹ Француска, Русија, Велика Британија, Белгија и Србија су градиле наратив на увјерености да се налазе у одбрани праведних циљева. Аустроугарске власти градиле су наратив о потреби да се реванширају тако што ће се казнити одговорни за убиство њиховог престолонаследника. Насупрот њима, Нијемци су свој наратив градили на истицању сопствене угрожености од држава у непосредном окружењу.² Изграђени наративи на самом почетку постаће база на којој ће се изграђивати аргументација у будућности. Одлуке Версајског мировног споразума, нарочито тачка 231, према којој је Њемачка са својим савезницима проглашена одговорном за рат, нарочито ће интензивирати и радикализовати истраживачке приступе и представе о одговорнима за избијање сукоба.

Непосредно по окончању сукоба, државе судионице су започеле објављивање сопствене дипломатске грађе која је имала задатак да потврди наративе конструисане прије почетка рата. Објављивани документи често су били селек-

¹ William Mulligan, *The Trials Continues: New Directions in the Study of the Origins of the First World War*, in: *The English Historical Review* Vol. 129 (2014) 538, 639–666.

² Annika Mombauer, *The Debate on the Origins of World War One*, <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/the-debate-on-the-origins-of-world-war-one>. Приступљено 26.9.2018.

тивне природе, неријетко се посезало и за фалсиковањем докумената који су упућивали на степен умијешаности у процесе који су били од кључног значаја за ескалацију ратних дејстава.³ У овом процесу није било изузетака – све државе судионице су дјеловале са истим циљем – оправдати своје поступке пред сопственом јавности и етабилирати сопствено дјеловање као реакцију на нове политичке односе. Детаљнији увид у изворе који су од значаја за тему која се бави узроцима рата, указују да се процес селективног приказивања догађаја не зауставља само на дипломатској грађи, него да је истим тенденцијама прожета и мемоаристика тог времена.⁴

Иако је непосредно након рата дјеловало да је сукоб око различитих представа о узроцима рата непомирљив, није требало да прође дуго времена да зарађене стране усљед нових политичких односа успоставе одређену врсту консензуза. Новоуспостављена парадигма се заснивала на ставу да Први свјетски рат није био планиран него да је био последица неуспјеха европског система који је претходио рату и да одговорност дијеле сви судионици. До промјене става о узроцима рата дошло је усљед интензивираних дјеловања институција и појединаца из Њемачке и нових политичких околности које су биле усмјерене на Совјетски Савез као највећу опасност новоуспостављеног односа снага у Европи.⁵

Успостављена парадигма трајала је све до 1960-их, када сумњу у њену вјеродостојност уносе истраживања Фрица Фишера. Наиме, Фишер је након својих истраживања изнио закључак да је Њемачка одговорна за избијање рата и да су њени планови о рату датирали од 1912. године. Након објављивања књиге *Њемачки ратни циљеви у Првом свјетском рату* 1961. године, отворена је дебата о његовим закључци-

³ Миле Бјелајац, *1914-2014: Зашто ревизија. Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, Београд 2014, 17.

⁴ Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, New York 2014, XXII–XXII.

⁵ Annika Mombauer, *op. cit.*

ма.⁶ Након великог оспоравања, Фишерове тезе су постале доминантне у проучавању узрока Првог свјетског рата. Први талас ревизионизма његових теза усљедио је 1980-их. Карактеристично је да се ревизија Фишерових теза спроводила у више различитих праваца. Неки од праваца потенцирају пропусте Велике Британије, Француске и Русије да мирно ријеше кризу, други се баве трком у наоружању, формирањем савеза и њиховим утицајем, док се трећи односе на испитивање увријеженог става о Првом свјетском рату као консеквентној посљедици успостављених политичких односа који су му претходили.⁷

У годинама које су ишле у сусрет обиљежавању 100 година од почетка Првог свјетског рата појавиле су се публикације које су у својим закључцима блиске наративима који су били доминантни у међуратном периоду⁸. Један од таквих аутора је и Кристофер Кларк, чија књига *Мјесечари: Како је Европа ушла у рат 1914*, представља једну од најконтроверзнијих историографских публикација која се појавила у посљедње вријеме.

Аргументи pro и contra

С обзиром на вријеме, тренутне политичке односе, начин на који је написана и предисторију проблема којим се бави, наведена студија Кристофера Кларка изазвала је многе реакције и постала предмет различитих коментара. Нема сумње да велика пажња носи

⁶ Фишер је у првим годинама након што је објелоданио своја истраживања био суочен са великим притисцима и осудама њемачке јавности. Герхард Ритер (Gerhart Ritter) један од најистакнутијих историчара тог времена у Западној Њемачкој је окарактерисао његове тезе као неприхватљиве. Vid. Dirk Kurbjuweit, *World War I Guilt Culpability Question Divides Historians Today*, <http://www.spiegel.de/international/world/questions-of-culpability-in-wwi-still-divide-german-historians-a-953173.html>. Приступљено 26.9.2018.

⁷ William Mulligan, *op. cit.*

⁸ Niall Ferguson *The Pity of War*, New York 1999; Sean McMeekin *The Russian Origins of the First World War*, Cambridge 2011; Herfried Munkler *Der Große Krieg: Die Welt 1914-1918*, Berlin 2013.

и велика мимоилажења у вредновању. Настојаћемо да преко доминантних појмова преко којих се вредновала ова студија прикажемо структуру аргументације која је кориштена у том процесу и таквим приступом дамо уравнотеженију представу о вриједности закључака које је Кларк изнио.

Како код аутора који имају апологетски однос према Кларковим закључцима тако и код аутора који доводе у питање те закључке, појам модерности је појам на који су се неријетко реферисали. Појам модерности у овом случају не треба схватити као унифициран појам. Различити аутори ће се на различите начине односити према њему.⁹ Стога ћемо нашу анализу започети преко појма *модерности*.

Меган Трудел (Megan Trudell) тврди да је Кларково дјело у потпуности обликовано садашњошћу.¹⁰ У контексту историографске традиције, један овакав суд би био дисквалификациони у оцјени једног историјског дјела. Штавише, она преузима структуру Кларкове аргументације и тиме понавља његов суд да уколико сагледамо детерминисаност одлука и менталитет особа који их доносе и опасности од тероризма, имамо јасну паралелу између 1914. године и наше непосредне свакодневнице.¹¹ Овакви закључци су доминантни код већег дијела аутора који благонаклоно гледају на његов рад. Према њима, модерност се огледа и у упадљивим сличностима између Црне руке и Србије и самоубилачких напада у XXI вијеку.¹² Тврди се да се модерност може тражити и у

⁹ Појам модерности је заснован на Кларковом ставу да ситуација која је претходила Првом свјетском рату усљед својих заједничких обиљежја са појединим пресесима који се данас одвијају представља модеран догађај. Кларк тврди да су нам процеси из јула 1914. године много ближи него они од прије 30 година.

¹⁰ Megan Trudell, *The Changing History of the First World War*, <http://isj.org.uk/the-changing-history-of-the-first-world-war/>. Приступљено 18.5.2018.

¹¹ Ibid.

¹² Hanna Teichler, *The Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*, <https://journals.openedition.org/temoigner/1051?lang=en>. (Book Review). Приступљено 15.9.2018; Michael S. Neiberg, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, in: *The Journal of Modern History* Vol. 86 (2014) 3, 654–655, (Book Review).

чињеници да је у јулу 1914. године започео распад нације као концепта и да је тиме припремљен терен за стварање наднационалних структура. Управо нестабилност система који је претходио рату и неповјерење које је из њега настало, користи се као аргумент модерности у односу на оправданост постојања наднационалних структура, попут Европске уније као парадигме европског заједништва насупрот негативном искуству које су донијели свјетски ратови.¹³ Имплицитно се сугерише да је недостатак таквих структура био један од узрока рата. Појам модерности којим се служе аутори које на овом мјесту наводимо у директној су вези са Кларквоим судовима о везаности догађаја из 1914. са садашњим тековинама европског друштва. Карактеристично је да аутори такве судове преузимају и користе као готове наративе и тако остављају утисак да је процес њихове легитимације у историографији завршен.

Насупрот таквој аргументацији постоји значајан број аутора који су Кларкову студију *Мјесечари* посматрали како кроз кохерентност теза у његовом дјелу тако и у односу на закључке других аутора који су се бавили сродним темама. Код ових аутора појам модерности је сагледан са становишта методолошке оправданости и његова оцјена се креће од прихватања са резервом до потпуног одбијања. Словачки историчар Ковач сматра да је поступак приказивања прошлости у новом свјетлу и у новим евалуацијама оправдан, али да он мора бити много разложнији и утмељенији, што процес свакако чини компликованијим него што је то код Кларка.¹⁴ Исувише често позивање на савремене догађаје из прошлости може се протумачити као ауторова намјера да текст читаоцу учини приступачнијим, али проблем настаје када такви поступци сугеришу одређене закључке. У Кларковим настојањима да појмом модерности приближи процесе из прошлости, изоставља се дистинкција између

¹³ Hanna Teichler, op. cit.

¹⁴ Dušan Kovač, *How Europe Went to War in 1914*, in: *Historicky časopis* Vol. 64 (2016) 5, 845–872.

специфичности епоха и њихова битна обиљежја која чине важан сегмент историјске методологије. Данило Шаренац у свом осврту на *Мјесечаре* признаје Кларку идеју о модерности Сарајевског атентата као занимљиву, али му одриче засновану аргументацију и констатује да су му покушаји осавремењивања често завршавали у тумачењу прошлости из савремене перспективе. Шаренац закључује да је Кларк усљед примјене овакве методологије више води рачуна о потреби да заузме пажњу читалаца него покушају да кохерентно аргументује своје тезе.¹⁵ Најрадикалнију оцјену изрекао је Чедомир Антић који је такав методолошки приступ назвао „ненаучним и неумјесним.“¹⁶ У контексту претходних напомена можда можемо боље разумјети Нилијеву (Neeley) оцјену да овакви историографски покушаји „могу бити забавни, али да су у овом случају погрешни.“¹⁷

Кларковој тези о модерности у методолошком смислу блиска је и теза према којој он децентрира усмјереност у истраживању са *зашто* на *како* се нешто догодило. Овакав методолошки приступ је изазвао доста пажње и представља незаобилазну тачку у различитим реферисањима на Кларкову студију. Према једнима, овакав приступ представља радикални раскид са историографском традицијом која се бавила питањем узрока који су довели до Првог свјетског рата, зато што не потенцира питање кривице.¹⁸ Према дру-

¹⁵ Данило Шаренац, *О књизи Месечари. Како је Европа ушла у рат 1914 професора Кристофера Кларка*, https://www.academia.edu/6331449/O_knjizi_Kristofera_Klarka_MESECARI. Приступљено 29.10.2018.

¹⁶ Чедомир Антић, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War 1914*, у: *Анали год. LXI (2013) 1*, 314–319, (Приказ књиге).

¹⁷ Josiah Neeley, *Historical Revisionism Update: Yes, Germany (Mostly) Started World War*, <http://thefederalist.com/2014/01/06/yes-germany-mostly-started-world-war/>. Приступљено 13.5.2018.

¹⁸ Gerard DeGroot, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War 1914 by Christopher Clark and Those Angry Days: Roosevelt, Lindbergh, and America's Fight over World War II 1939-1941*, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-sleepwalkers-how-europe-went-to-war-in-1914-by-christopher-clark-and-those-angry-days-roosevelt-lindbergh-and-americas-fight-over-world-war-ii-1939-1941-by-lynne-olson/2013/04/19/03b8f532-96ec-11e2-b68f-dc5c4b47e519_story.html?noredirect=on&utm_term=.76596152c431. Приступљено 10.5.2018.

гима, ово је централно мјесто које раскида са симплификацијом процеса редукујући одговорност само на једну земљу, чиме се отвара могућност да се процеси посматрају у ширем контексту и на више нивоа.¹⁹ Оцјене овог методолошког приступа су послужиле и за оцјену претходних достигнућа у проучавању ове теме. Неки од аутора се нису либили да након костатације да према неким процјенама постоји 25 000 радова који су написани на ову тему, у наставку исте реченице дисквалификују велики број њих тврдњом да су истраживања због своје *центрираности* на *зашто* се нешто догодило, спрјечавала разумијевање прошлости зато што су предрасуде преплављивале процес расуђивања.²⁰ Уколико направимо отклон од таквих закључака, аргументација која се даје у прилогу овом приступу је разложнија од оне која се односи на појам модерности. Позив за дисперзивније сагледавање процеса који су довели до почетка сукоба има свој легитимитет у историографској методологији.

Ковач уноси скептицизам у могућност Кларкове легитимације давања предности питању *како* (се прошлост догодила) и поставља питање да ли је могуће та два приступа одвојити, односно дати предност једном од њих? Избјегавајући питање *зашто* (се нешто догодило), према њему, Кларк оставља утисак да оно и није од важности.²¹ Насупрот њему, Тодорова сматра да овај приступ не одриче питање кривице који он повезује само са питањем *зашто* (се нешто догодило) него да он питање кривице помјера на ниво личних одговорности. Кларков поступак се, према Тодоровој, одвија у експлицитној тврдњи која одбија закључке које са собом носи појам кривице, али их имплицитно успоставља градећи каузалну хијерархију догађаја, при чему мијеша интенције и узроке који су били од значаја за почетак Првог свјетског рата.²²

¹⁹ Megan Trudell, op. cit.

²⁰ Gerard DeGroot, op. cit.

²¹ Dušan Kovač, op. cit., 847.

²² Maria Todorova, *Outrages and Their Outcomes*, <https://www.the-tls.co.uk/articles/private/outrages-and-their-outcomes/>. Приступљено 10.5.2013.

Појмом *стереотипни Балкан* илуструјемо делокализацију коју Кларк чини започињући своју студију са Краљевином Србијом.²³ Војислав Павловић сматра да је Кларкова анализа умногоне заснована на његовом личном искуству као савременика немилых догађаја на простору бивше Југославије и да у контексту те слике реконструише планове и циљеве српског националног покрета који је претходио 1914. години.²⁴ Уколико и овај закључак узмемо са резервом, аргументација неких од аутора које ћемо споменути овдје свакако би могла да упути у том правцу. Као најеклатантнији примјер таквог резоновања истаћи ћемо Томаса Лакера (Thomas Laqueur) који у редовима који претходе оцјени Кларковог дјела даје осврт на публикацију Барбаре Тачмен *Августовски топови*²⁵ и са изненађењем констатује да у првој трећини наведене публикације нема ниједног помена Србије.²⁶ Након тога, Лакер у духу успостављених наратива о Србији из 90-их и репродукујући имплицитне Кларкове оцјене, даје слику Краљевине Србије као земље блиске тероризму у чијем функционисању нема јасних граница између владе, терористичких ћелија и војске.²⁷ Наведени аутор „слика“ Србију у балканским ратовима кроз призму масовних гробница и стотине убијених на граници са Србијом. Томе се супротставља слика Аустроугарске као земље која је усљед притисака великих европских сила морала да затвори очи пред тим злочинима зарад завршетка страдања у балканским ратовима.²⁸ Кроз квалификације које Лакер износи, Србија је имплицитно приказана у контексту звјерстава насупрот којој се испоставља наратив о европским силама које усљед виших

²³ Christopher Clark, op. cit., 3–64.

²⁴ Војислав Павловић, *Први светски рат: одговорност и дуго трајање*: у: Аника Момбауер, *Узроци Првог светског рата: Спорена и сагласности*, Београд 2013, 218.

²⁵ Barbara W. Tuchman, *The Guns of August: The Outbreak of World War I*, New York 1962.

²⁶ Thomas Laqueur, *Some Damn Fooling Thing*, in: London Review of Books 35 (2013)23, 11–16.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

хуманистичких циљева (мира) остављају осуду по страни и спречавају Аустроугарску да зарад истих хуманистичких циљева војно дјелује. И други аутори вјешто користе наративе из 90-их у легитимизацији оцјена Кларкових закључака. Нарочито су актуелни они који се односе на потребу да се српски национални покрет сагледа из перспективе 90-их.²⁹

Бојан Алексов примјеђује да Кларк прави, поред грешака у спеловању словенских имена, и фактографске грешке, што је изненађујуће с обзиром на чињеницу да балкански простор ставља у први план у настојању да прикаже узроке Првог свјетског рата.³⁰ Исти аутор примјеђује да је Кларково приказивање односа Аустроугарске и Србије приказано разочаравајуће у бинарном односу у којој се са једне старне приказују слике опере (имлицитно се иницира виша култура) и вулграног и крвавог Балкана, са друге стране.³¹ За разлику од Лакера, за Алексова је овакво поретретисање дубуко проблематично. Критичари Кларковог дјела сугеришу и стеротипни приступ у поступку према којем прошлост свих земаља обрађиваних у анализи, са изузетком Србије, посматра деценију прије избијања сукоба. Српска историја се посматра од почетка XIX вијека и то у анализама у којима се сугерише наводно различит развој њене историје без могућности да се праве паралеле са развојем других европских држава у истом периоду.³² За различите ауторе индикативна је употреба појма балканизације који има пејоративни карактер³³. Употреба овог појма кулминира у настојањима да се односи између Француске и Русије

²⁹ Hanna Teichler, op.cit.; Jim Cullen, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, <https://historynewsnetwork.org/article/152847>. Приступљено 20.9.2018.

³⁰ Bojan Aleksov, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, in: *The Slavonic and East European Review* Vol. 92 (2014) 2, 363–364 (Book Review).

³¹ Ibid.

³² Miloš Vojinović, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, in: *Balkanica* XLIV (2013), 422–432 (Book Review).

³³ Према Клаусу Гитингеру израз *балканизација политике* је користио и Хитлер. Вид. Клаус Гитингер, Винфрид Волф, *Тешитељ. Како Кристофер Кларк ослобађа немце кривице за Први светски рат*, Нови Сад 2018, 319.

пред почетак рата прикажу у свјетлу *балканизације француско-руске алијансе*.³⁴ Одређивање балканског контекста у категоријама које су дошле до изражаја оцјењиване су као ревитализација стереотипних представа о том простору. Бјелајац је отишао корак даље у својој оцјени када је изнио суд да су категорије у којим се балкански простор приказује под директним утицајем књиге Роберта Д. Каплана *Балкански духови (Balkan Ghosts: A Journey Through History)*.³⁵ Узмемо ли у обзир претходну аргументацију, нарочито аргументацију аутора који су указали на елементарне пропусте и необјективну карактеризацију балканског простора, изненађује оцјена проминентног америчког историчара Мајкла Најберга (Michael S. Neiberg), који истиче да је Кларкова студија најбоља онда када анализира Балкан.³⁶

Са појмом *ревизионизма* ћемо завршити наше сагледавање аргумената *pro* и *contra* у рецепцији Кларкових теза, изведених закључака и дјела у цјелини. Особеност употребе овог појма састоји се у могућности да се различите рецепције сагледају у цјелини.

Кларков кључни закључак, да избијање рата није била посљедица дугих процеса који су довели до кварења међународних односа, него искључиво посљедица изненадних догађаја који су затекли неспремним међународни систем и личности које су у њему парципирале, закључак је који је покренуо велику дебату у струци и медијима. Остале тезе, попут „склизнућа“ Европе у рат, центрирање истраживања са *зашто* на *како* и стављање Балкана у први план су само радне тезе које треба да доведу до горенаведеног закључка. Покренути процеси су имали нарочито снажан одјек у Њемачкој гдје се води интензивна дебата око њене улоге у Првом свјетском рату.³⁷

³⁴ Maria Todorova, *op.cit.*

³⁵ Миле Бјелајац, *Нпрекинута дискусија о Балкану као узрочнику свјетског рата*, у: Срђан Рудић, Миљан Милкић (ур.), *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, Београд 2015, 19–36.

³⁶ Michael S. Neiberg, *op. cit.* 655.

³⁷ Аника Момбауер истиче да је један од најзначајнијих аргумената за при-

Аутори који посматрају Кларкове закључке у позитивном свјетлу истичу неколико аспеката који произилазе из њих и који имају снагу да позитивно утичу на разумијевање прошлости и садашњости. Као прва значајна импликација истиче се излажење из комфора који је произилазио из истраживања која су упућивала на одговорност само једне земље.³⁸ Ово је инцирало слику да *Мјесечари* представљају објективну представу о узроцима Првог свјетског рата засновану на истраживању улоге и осталих зараћених земаља. Најберг је свјестан да се многи аутори неће сагласити са Кларковим закључцима зато што не одговарају тренутном развоју историографије на ову тему, али да неће моћи да заобиђу чињеницу да су они засновани на приступу који је „освјежавајуће интернационалан у својим настојањима“³⁹ Једна група аутора упућује и на могућност да Кларкови увиди буду позитивно инкорпорирани у процес савремених преобликовања Европске уније. У прилог том закључку истиче се да многи аспекти којим се Кларк бавио нужно упућују на закључак оправданости наднационалних структура у покушају медијације у тренуцима политичких напетости.⁴⁰ Уколико бисмо покушали да сведемо позитивну аргумента-

хватање Кларкових теза у Њемачкој његово не њемачко поријекло, што многи аутори истичу у својим покушајима да нагласе његову објективност. Вид. <https://www.historytoday.com/paul-lay/first-world-war-debate-recap>. Приступљено 20.10.2018. Нарочито је занимљива веза измеђе Кларкове књиге и званичних њемачких институција. Винфрид Волф износи занимљиве епизоде из тог односа и поставља сљедећа питања: „Зашто је 17. марта 2014. француски превод Кларкове књиге *Месечари* представљен у немачкој амбасади у Француској? Зашто ту презентацију дела аустралијског историчара који предаје у Енглеској није организовала аустралијска или британска амбасада? Зашто су немачка амбасада и Институт за односе са иностранством организовали дискусију са Кристофером Кларком 26. фебтуара 2016. године у Копенхагену? Зар то није била ствар Кристофера Кларка и његовог издавача?“, Клаус Гитингер, Винфрид Волф, нав. дј., 61.

³⁸ Jessica Spiegel, *The Sleepwalkers. Sleepwalking into Tragedy: A Focus on the 'how', rather than the 'why' of pre-WWI Europe*, <https://www.falter.at/the-vienna-review/2013/sleepwalking-into-tragedy>. Приступљено 13.9.2018.

³⁹ Michael S. Neiberg, op. cit. 655

⁴⁰ Hanna Teichler, op. cit.

цију за Кларков *ревизионизам* на основу свих тврдњи, она би се огледала у његовом покушају да резултати истраживања прошлости постану оперативни у рјешавању дилема из садашњости.

На другој страни се налазе аутори који су за исте разлоге због којих је Кларков ревизионизам био хваљен проналазили мноштво аргумената против. Иако Кларк експлицитно каже да се неће бавити оним приступима који имају тужилачки аспект, остаје утисак да он у својим излагањима имплицитно упућује на њих.⁴¹ Према одређеним портретисањима појединих процеса којима се бавио и начином аргументације коју је користио, недвосмислено је утврђено да је градио сипатије према Њемачкој и Аустроугарској науштрб слике коју је понудио о представницима Антанте.⁴² Антић тврди да ако сагледамо структуру закључака које Кларк износи, видјећемо да они „представљају у значајној мери методолошки неутемељену ревизију историје (...) засновану на стереотипима насталим у средњоевропским историографијама послје Првог свјетског рата.“⁴³

Кларкова интернационализација у посматрању процеса којима се бавио била је доминантно заснована на проучавању дипломатске и војне историје, што је утицало на испуштање из вида битних феномена који су имали утицај на изазивање сукоба. Притом се не наводе феномени милитаризације друштва, социоекономски фактори, развој национализма и повезаност политичких структура са приватним капиталом.⁴⁴ Због свега наведеног, критиковано је Кларково олако заобилажење Фишерових резултата.

Кларк је много критикован и од оних који тврде да

⁴¹ Данило Шаренац, нав. дј., 276; Dušan Kovač, op. cit., 850; Axel Fair-Schulz, *The Battle Over the Meaning of World War I*, <https://isreview.org/issue/99/battle-over-meaning-world-war-i>. Приступљено 10.5.2018.

⁴² Maria Todorova, op. cit.

⁴³ Чедомир Антић, нав. дј., 315.; До истих закључака су дошли и Клаус Гитингер, Винифорд Волф, нав. дј., 401; Gordon Martel, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, in: Vol. 120 (2015) 3, 951-953, (Book Review).

⁴⁴ Axel Fair-Schulz, op.cit.

је његова слика прошлости посљедица настојања да се оправдају успостављени политички односи садашњости. Нарочито је то еклатантно исказано у већ поменутој студији *Тешитељ* сљедећим ријечима:

„Кристофер Кларк је историчар овог времена. Његове тезе одговарају епохи у којој су вођени (и још се воде) ратови у Авганистану, Ираку, Либији и Сирији. Под плаштом сузбијања тероризма води се светска политика „другим средствима“. У тој ситуацији је партиципација уједињене и рехабилитоване Немачке у табору Запада од значаја“

Уколико прихватимо тезу да расправе око узрока, повода и кривице за Први свјетски рат имају стручну, идеолошку и политичку димензију⁴⁵, исто бисмо могли рећи за аргументацију којом је оцјењивано дјело *Мјесечари: како је Европа кренула у рат 1914.*

Закључак

Представљена анализа је јасан показатељ широке пажње коју је закупила публикација *Мјесечари: Како је Европа кренула у рат 1914.* и различитих погледа на њу. Посредством појмова *модерност, стероптинни Балкан, ревизија* и Кларковог методолошког приступа са *зашто* на како се нешто догодило, прегледали смо структуру аргументације којом је оцјењивано ово дјело како у посебним аспектима тако и у цјелини.

Примјетно је да се многи аутори реферишу на иста мјеста и закључке у Кларковим анализама, али да су перципирани у различитим односима. Уочљиво је да су аутори који су критиковали Кларкове закључке више указивали на методолошку неисправност у процесу својих извођења. Њихову аргументацију карактерише критички став према закључцима које је Кларк представио и настојање да се они мисле у односу

⁴⁵ Миле Бјелајац, 1914:2014: *Зашто...*, 6.

на историографску традицију и тренутне политичке односе. Насупрот њима, аутори који су благонаклоно гледали на Кларкове закључке занемаривали су њихова извођења и више пажње су посветили њиховој иновативности. Њихова аргументација је садржана од преузимања готових наратива које је Кларк представио, након чега су се њима служили као да је процес њихове легитимације завршен.

Аргументација која је кориштена за критику Кларкових закључака је заснована на много широј основи и у односу на методолошке принципе историографије, те се стога може тврдити да они пружају вјеродостојнију слику о заснованости закључака које са собом носи поменута студија.

Библиографија:

- Aleksov, Bojan, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, in: *The Slavonic and East European Review* Vol. 92 (2014) 2, 363-364 (Book Review).
- Антић, Чедомир, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War 1914*, у: *Анали* год. LXI (2013) 1, 314-319, (Приказ књиге).
- Бјелајац, Миле, *Непрекинута дискусија о Балкану као узрочнику свјетског рата*, у: *Срђан Рудић, Миљан Милкић* (ур.), *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, Београд 2015, 19-36.
- Бјелајац, Миле, *1914-2014: Зашто ревизија. Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*, Београд 2014, 17.
- Cullen, Jim, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, <https://historynewsnetwork.org/article/152847>.
- Clark, Christopher, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, New York 2014, XXII-XXII.
- DeGroot, Gerard, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War 1914 by Chrstopher Clark and Those Angry Days: Roosevelt, Lindbergh, and America's Fight over World War II 1939-1941*, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-sleepwalkers-how-europe-went-to-war-in-1914-by-christopher-clark-and-those-angry-days-roosevelt-lindbergh-and-americas-fight-over-world-war-ii-1939-1941-by-lynne-olson/2013/04/19/03b8f532-96ec-11e2-b68f-dc5c4b47e519_story.html?noredirect=on&utm_term=.76596152c431.
- Fair-Schulz, Axel, *The Battle Over the Meaning of World War I*, <https://isreview.org/issue/99/battle-over-meaning-world-war-i>.
- Гитингер Клаус, Волф Винфрид, *Тешитељ. Како Кристофер Кларк ослобађа немце кривице за Први светски рат*,

Нови Сад 2018.

- Kovač, Dušan, How Europe Went to War in 1914, in: Historicky časopis Vol. 64 (2016) 5, 845-872.
- Kurbjuweit, Dirk, World War I Guilt Culpability Question Divides Historians Today, <http://www.spiegel.de/international/world/questions-of-culpability-in-wwi-still-divide-german-historians-a-953173.html>.
- Laqueur, Thomas, Some Damn Fooling Thing, in: London Review of Books 35 (2013)23, 11-16.
- Martel, Gordon, The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914, in: Vol. 120 (2015) 3, 951-953, (Book Review).
- Mombauer, Annika, The Debate on the Origins of World War One, <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/the-debate-on-the-origins-of-world-war-one>.
- Mulligan, William, The Trials Continues: New Directions in the Study of the Origins of the First World War, in: The English Historical Review Vol. 129 (2014) 538, 639-666.
- Neeley, Josiah, Historical Revisionism Update: Yes, Germany (Mostly) Started World War, <http://thefederalist.com/2014/01/06/yes-germany-mostly-started-world-war/>.
- Neiberg, S. Michael, The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914, in: The Journal of Modern History Wol. 86 (2014) 3, 654-655, (Book Review).
- Павловић, Војислав, Први светски рат: одговорност и дуго трајање: у: Аника Момбауер, Узроци Провог светског рата: Спорена и сагласности, Београд 2013.
- Spiegel, Jessica, The Sleepwalkers. Sleepwalking into Tragedy: A Focus on the 'how', rather than the 'why' of pre-WWI Europe, <https://www.falter.at/the-vienna-review/2013/sleepwalking-into-tragedy>.
- Шаренац, Данило, О књизи Месечари. Како је Европа ушла у рат 1914 професора Кристофера Кларка, https://www.academia.edu/6331449/O_knjizi_Kristofera_Klarka_MESECARI-

Teichler, Hanna, The Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914, <https://journals.openedition.org/temoigner/1051?lang=en>.

Trudell, Megan, The Changing History of the First World War, <http://isj.org.uk/the-changing-history-of-the-first-world-war/>.

Todorova, Maria, Outrages and Their Outcomes, <https://www.the-tls.co.uk/articles/private/outrages-and-their-outcomes/>.

Видео:

<https://www.historytoday.com/paul-lay/first-world-war-debate-recap>.

Reception of *The Sleepwalkers: How Europe went to War in 1914* by Christopher Clark

Aleksandar Vuckovic

University of Banja Luka
Faculty of Philosophy

aleksandar.vuckovic.ff@gmail.com

Abstract

*The paper presents one part of the arguments relating to the reception of the conclusions of Christopher Clark on the causes of World War I, which was presented in his study *The Sleepwalkers: How Europe went to war in 1914*. We used the comparative method as the most optimal for this kind of research. This method was used in relation to the concepts that the authors used most in their observations on the range and value of Clark's conclusions. Three concepts through which various interpretations of Clark's work could be generated were highlighted, with a particular emphasis on his methodological choice to move the research towards places that appear in the references of various authors, the reception of his work as a whole is presented. The quality of argumentation that is expressed in binary relation *pro* and *contra* can guide us to the different levels on which the reception is based. Thus, the quality of such an argument, its volume and methodological approach can suggest a more balanced picture of the value of this study.*

Keywords: *argumentation, modernity, Balkans, revisionism.*